

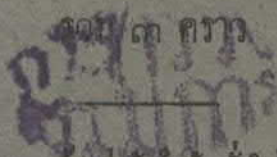

พระราชหัตถเลขา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลตะวันออก

ในขณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ กับมีพระชนมายุ พ.ศ. ๒๔๒๖ และสวรรคต พ.ศ. ๒๔๒๗

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสละให้พิมพ์พระราชทาน

ในจารทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสัปตมวาร

๘๐๘.๙๑๘๖ พระศพสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลย์มารศรี พระอัครราชเทวี

พ.ศ. ๒๔๗๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

๗. ๗. ๗

พระราชหัตถเลขา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมื่อเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลวันออก

ในรัชสมัย พ.ศ. ๒๔๒๕ ถึงรัชสมัย พ.ศ. ๒๔๒๖ และรัชสมัย พ.ศ. ๒๔๒๗

รวม ๓ ครั้ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดำรัสสั่งให้พิมพ์พระราชทาน

ในจารทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสัปตมวาร

พระศพสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลย์มารศรี พระอัครราชเทวี

พ.ศ. ๒๔๗๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

พระรูปสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
 ฉายเมื่อพระชันษาได้ ๘ ขวบ.

อธิบาย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสัปตมวาร
ถวายสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลยาภรณ์ พระอัครราชเทวี
ณพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท อันเป็นที่ประดิษฐานพระศพเมื่อ
วันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ราชบัณฑิตยสภาจัดการพิมพ์หนังสือสำหรับพระราชทานแจก
เนื่องในการพระราชกุศลนั้น มีพระราชประสงค์จะใคร่ให้เป็น
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้
พิมพ์พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลวันออก
เมื่อบรมะเมย พ.ศ. ๒๔๒๕ และเมื่อบรมะเมย พ.ศ. ๒๔๒๖ กับบวออก
พ.ศ. ๒๔๒๗ รวม ๓ คราวในสมุดเล่มนี้ อันพระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงไว้ในเรื่อง
เสด็จประพาสที่ต่าง ๆ ทรงเป็นพระราชหัตถเลขาพระราชทานมายัง
กรุงเทพ ฯ บ้าง ทรงเป็นจดหมายเหตุนะฮ่างไว้เป็นส่วนพระองค์
บ้าง ที่ทรงเล่นเป็นบทกลอนกัมบ้าง บรรดาพระราชนิพนธ์ของ
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเรื่องเสด็จประพาสได้พิมพ์แล้วโดยมากมี
รายเรื่องดังนี้

ทรงเป็นพระราชหัตถเลขา

๑ พระราชหัตถเลขา ถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมพระจักรพรรดิ
พงศ์ และกรมหลวงเทเวศวงศ์โรโปการ เมื่อเสด็จประพาสแหลม
มลายูใน พ.ศ. ๒๔๓๒ - ๒๔๓๓ - ๒๔๔๑ - ๒๔๔๔ รวม ๔ คราว
พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘

(๒)

๒ พระราชหัตถเลขา ถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เมื่อเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓

๓ พระราชหัตถเลขา ถึงกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ เมื่อเสด็จเสวยมณฑลฝ่ายเหนือ ในพ.ศ. ๒๔๔๔ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕

๔ พระราชหัตถเลขา (เรื่องไกลบ้าน) ถึงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าวิภาวดี เมื่อเสด็จประพาสยุโรปครั้งหลังใน พ.ศ. ๒๔๕๐ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

ทรงเป็นจตุรมาตย์เหตุระยะทาง

๑ พระราชนิพนธ์จัดหมายเหตุรายวัน เมื่อเสด็จประพาสเมืองจันทบุรี บัชวด พ.ศ. ๒๔๑๕ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕

๒ พระราชนิพนธ์จัดหมายเหตุรายวัน เมื่อเสด็จประพาสไทรโยค ในพ.ศ. ๒๔๒๐ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕

๓ พระราชนิพนธ์จัดหมายเหตุรายวันเมื่อเสด็จประพาสเกาะชวา (ครึ่งที่ ๒) ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘

๔ พระราชนิพนธ์จัดหมายเหตุรายวันเมื่อเสด็จประพาสเกาะชวา (ครึ่งที่ ๓) ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

๕ เรื่องประพาสต้นครึ่งที่ ๒ กราวเสด็จประพาสหัวเมืองมณฑลนครสวรรค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓

(๓)

ทรงเป็นบทกลอน

๑ โคลงนิราศท้าวสุภัตติการภักดี ทรงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖
พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕

๒ พระราชนิพนธ์ทรงเป็นกลอนได้อธิษฐานทราบ กับเรื่อง
ตามเสด็จประพาสไทรโยค (ครั้งที่ ๒) ใน พ.ศ. ๒๔๓๑ พิมพ์
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖

พระราชนิพนธ์เรื่องเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลฝ่ายตะวันออก
๓ คราว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเป็นพระราช
หัตถเลขา พึงค้นสำเนาพบที่ในกรมราชเลขาธิการด้วยกันกับสำเนา
พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จประพาสสมเด็จเจ้าพระยาบุรี เมื่อ ร.ศ. ๑๒๘
อีกเรื่อง ๑ (ซึ่งจะได้พิมพ์ต่อไปภายหลัง) ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ พระราชทานมาไว้ยังราชบัณฑิตยสภา พึงจะพิมพ์
ครั้งเป็นครั้งแรก

ฉ.ร.

สารบรรณ

เสด็จคราวบ่มะเม็ย พ.ศ. ๒๔๒๕

ฉบับที่ ๑ พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ ลงวัน
เสาร์ เดือนอ้ายขึ้น ๑๓ ค่ำ บ่มะเม็ย จุลศักราช ๑๒๔๔
ทรงเล่าเรื่องเสด็จประพาสสัตว์หีบ— แหลมสารภี—
แหลมสิงห์— เมืองเก่า— เกาะข้าง— อ่าวสลักเพชร—
จอดเรือที่เกาะหมาก— กำหนดวันเสด็จกลับถึงกรุง
เทพ ฯ— ทรงพระตำราญ— ทรงตอบรับหนังสือกรมท่า—
ข่าวเรือรบฝรั่งเศส หน้า ๑

ฉบับที่ ๒ พระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระบาราม
ประจักษ์ ลงวันเดือนบ่ แลทรงเล่าความอย่างเดียวกับ
ฉบับที่ ๑ หน้า ๓

ฉบับที่ ๓ พระราชหัตถเลขา ถึงกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ลง
วันเดือนบ่ แลทรงเล่าความอย่างเดียวกับฉบับที่ ๑ หน้า ๔
เสด็จคราวบ่มะแม พ.ศ. ๒๔๒๖

ฉบับที่ ๑ พระราชหัตถเลขา ถึงกรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ ลง
วันพุธ เดือนยี่ ขึ้น ๕ ค่ำ บ่มะแม จุลศักราช ๑๒๔๕
ทรงตอบรับจดหมาย— ทรงเล่าพระอาการประชวรค้อย
ดั้น— พระราชทานระยะทาง— กำหนดวันเสด็จกลับ
ถึงกรุงเทพ ฯ หน้า ๕

(๕)

ฉบับที่ ๒ พระราชหัตถเลขา ถึงกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ลงวัน
เดือนนี้ แลทรงเล่าความอย่างเดียวกันกับฉบับที่ ๑ หน้า ๖

ฉบับที่ ๓ พระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ ลงวัน
เดือนนี้ แลทรงเล่าความอย่างเดียวกันกับฉบับที่ ๑ หน้า ๗

เสด็จคราวบวอก พ.ศ. ๒๔๒๓

ฉบับที่ ๑ พระราชหัตถเลขา ถึงสมเด็จพระเจ้าพำกรมพระบารบ
ปรบั๊ยก แลพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้รักษา
พระนคร ลงวันจันทร์ เดือน ๓ ขึ้น ๑๑ ค่ำ บวอก
จุลศักราช ๑๒๔๖ ทรงเล่าเรื่องเสด็จประพาสช่องแสม
सान— ปากน้ำแกล้ง— เสด็จประพาสคลองแกล้ง—
ทอดพระเนตรตัวอย่างเสาโทรเลข— ประทับแรมปากน้ำ
พแเส— เสด็จประพาสปากน้ำพแเส— ทรงสถาปนาวัด
สมมติเทพสถาปนาราม— ทรงกะที่จะสร้างโรงทหาร
รักษาสัตต์— ประทับแรมแหลมสิงห์— เสด็จทอด
พระเนตรโรงทหารหลังบ้อมเมืองจันทบุรี— เสด็จ
ประพาสเขาที่แหลมสิงห์— ทรงกำหนดระยะทางที่จะไป
พบกับกอเวอเนอไร้ง่อน หน้า ๘

ฉบับที่ ๒ พระราชหัตถเลขา ถึงสมเด็จพระเจ้าพำกรมพระบารบ
ปรบั๊ยก แลพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้รักษา
พระนคร ลงวันศุกร์ เดือน ๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ บวอก

(๖)

จุลศักราช ๑๒๔๖ ทรงเล่าเรื่องเสด็จประพาสเกาะกง—
เกาะเสม็ด— เหลลมเทียน— โปรดให้คอยดักเรือ
คอเวเนอฝรั่งเศส— คอเวเนอฝรั่งเศสมาเฝ้า—
โปรดให้ ไปเยี่ยมตอบกอเวเนอฝรั่งเศส— พระราชทาน
เสด็จคอเวเนอฝรั่งเศส— ส่งคอเวเนอฝรั่งเศส—
ทรงกระษะทางที่จะเสด็จประพาสต่อไป หน้า ๑๐

ฉบับที่ ๓

พระราชหัตถเลขา ถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระบำราบ
ปรปักษ์ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้รักษาพระนคร
ลงวันพฤหัสบดี เดือน ๓ แรม ๖ ค่ำ ปีวอก จุลศักราช
๑๒๔๖ ทรงเล่าเรื่องเสด็จประพาสสลาขาวอ่าวทอง
โสม— ทรงกระษะทอดเรือที่ปากคลองตระเวนสลัด— เสด็จ
ประพาสเกาะกง— เมืองตราด— เกาะช้าง— น้ำตก—
สลักคอก— ทรงเหยียบย่ำสร้างพระอุโบสถวัดวิชคาม
คหทวีป— ทรงจารึกพระปรมาภิไธยที่น้ำตกคลองมะยม—
เสด็จประพาสแหลมมอญ— ทอดพระเนตรโรงที่ปัก
กองลาดตระเวน— เสด็จถึงเมืองจันทบุรี หน้า ๑๒

ฉบับที่ ๔

พระราชหัตถเลขา ถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระบำราบ
ปรปักษ์ ลงวันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีวอก
จุลศักราช ๑๒๔๖ ทรงเล่าเรื่องประพาสเขาแหลมสิงห์—
ทอดพระเนตรที่ท่าเรือ— เสด็จทอดพระเนตรที่จะทำโรง

(๗)

ทหาร— เสด็จประพาสตลาด— เสด็จประพาสไร่—
วัดท่าเรือ— ทอดพระเนตรจุลศิรจุมพฏเจดีย์— สุนัน
ทานุสาวรีย์— ทรงรับจะช่วยในการสร้างวัดหลวงจีน—
เสด็จประพาสตลาดพลัดไถ่ไร่— เสด็จประพาสเมือง
ใหม่— เสด็จประพาสบ้านญวน— พระราชทานรางวัล
พวกจัดการรับเสด็จ— เสด็จถึงแสมสาร— เรื่องปัก
เสาโทรเลข— เสด็จถึงเกาะสีชัง

หน้า ๑๔

พระรูปสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
 ฉายเมื่อพระชันษาได้ ๑๐ ขวบ.

พระราชหัตถเลขา

เมื่อคราวเสด็จประพาสทะเลฝั่งตะวันออก ในบั้นเมื่ย พ.ศ. ๒๔๒๕

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑

ถึงคุณสุรวงศ์วชิรวัฒน์^(๑) ด้วยเรือภริมย์เรวจรถ์หนึ่งสี่ของ
เธอ เจริญราชการแลบอกอาการ สมเด็จพระเจ้าพระยามายังพระยา
ประกาศรวงศ์^(๒) พระยาประกาศรวงศ์ได้นำมาแจ้งให้ฉันได้ทราบแล้ว
ระยะทางซึ่งฉันออกมาครั้งนี้ วันแรกนอนปากน้ำ วัน ๒๑ ค่ำ
นอนสัสดิห์ จะลงไปต่อไปอีกฉะฉินนี้ ในวัน ๓๑ ค่ำ ถึง
เล่นอนที่แหลมสารภีฉินหนึ่ง วัน ๔๑ ค่ำ ไปจอดที่แหลมสิงห์
ปากน้ำเมืองจันทบุรี ขึ้นไปเที่ยวที่เมืองเก่าแล้วกลับมาอนที่นั่น
วัน ๕๑ ค่ำ ลมฝั่งยังจัดจึงได้หลีกออกไปทางเกาะช้างน่านนอก
จอดนอนที่ปากคลองพร้าวฉินหนึ่ง วัน ๖๑ ค่ำ มาอนอ่าว
สลักเพชร วันฉะฉินก่อนสงขล จึงลงไปจอดที่เกาะหมากน่านนอก
ไว้ใจว่าพรั่งฉะฉินเห็นจะสนิททีเดียวจึงจะไปจอดที่เกาะกระดาศ ต่อ
ไปนั้นจะกำหนดเป็นแน่ว่าจะไปอยู่แห่งใด ๆ ต่อไปก็ไม่ได้ ด้วยไป

(๑) เจ้าพระยาสุรวงศ์วชิรวัฒน์ (วอน บุนนาค) ที่สมุหพระกลาโหม

(๒) พระยาประกาศรวงศ์ (ชาย บุนนาค) จางวางมหาดเล็ก
เป็นบุตรเจ้าพระยาสุรวงศ์วชิรวัฒน์

มาตามสบาย แต่คงจะกลับเข้าไปถึงกรุงเทพ ฯ ในวัน ๑๑ ๑ คำ
ตามกำหนด ตัวฉันแลเจ้านายข้าราชการทั้งฝ่ายนำฝ่ายในบันดาที่
มามีความสุขสบายทั้งสิ้น

อนึ่งหนังสือครั้งนั้น ฉันไม่ได้มีมาถึงท่านกรมท่า^(๑) เพราะ
เข้าใจว่าบางที่ท่านกรมท่าจะออกจากกรุงเทพ ฯ มาเสียแล้ว ถ้ายัง
อยู่ขอให้เธอแจ้งความว่า หนังสือที่มามีถึงสวัสดิประวดี^(๒) ลงวัน
๒๑ ๑ คำนั้น ได้รับในวัน ๔ ๑ ๑ คำ แต่เรือรบฝรั่งเศสมาจน
ถึงวันนี้ยังไม่ได้พบ บางทีจะคลาดวันไป เพราะฉันหลบลมมาอยู่
เสียนานอก ดังเช่นที่ฉันเล่ามาข้างต้นนั้น.

หนังสือเขียนที่เรือเวสตราหน้าเกาะหมาก

วัน ๗ ๑ ๑ คำ บรมเมษัตริย์วาศัก ศักราช ๑๒๔๔

สยามินทร์

(๑) เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค)

(๒) พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิประวดี (คือกรมพระ
สมมตอมรพันธุ์) ราชเลขาธิการ

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒

ทุก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระ
 บำราบประชวร ด้วยระยะทางซึ่งหม่อมฉันออกมาครั้งนี้ วันแรก
 นอนปากน้ำ วัน ๒^๙ ๑ คำ นอนสัตตหีบ จะลงไปต่อไปลงจันทน์
 ในวัน ๓^๕ ๑ คำ ถึงเลนอนที่แหลมสารภีคนหนึ่ง วัน ๔^{๑๐} ๑ คำ
 ไปจอดที่แหลมสิงห์ปากน้ำเมืองจันทบุรี ขึ้นไปเที่ยวที่เมืองเก่า
 แล้วกลับมาอนที่นั่น วัน ๕^{๑๑} ๑ คำ ลมฝั่งยังจัดจึงได้หลีกออกไป
 ไปทางเกาะช้างน่านอก จอดนอนที่ปากคลองพร้าวคนหนึ่ง วัน
 ๖^{๑๒} ๑ คำ มาอนอ่าวสลักเพชร วันนั้นลมค่อยสงบ จึงลงไปจอด
 ที่เกาะหมากน่านอก ไว้ไว้ว่าพรุ่งนี้ลมเห็นจะสนิทที่เดียวจึงจะ
 ไปจอดที่เกาะกระดาศ ต่อไปนั้นจะกำหนดเป็นแน่ว่าจะไปแห่งใด ๆ
 ต่อไปก็ไม่ได้ ด้วยไปมาตามสบาย แต่คงจะกลับในวัน ๑^๖ ๑ คำ
 ตามกำหนด ตัวหม่อมฉันแลเจ้านายข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน
 บันดาที่มามีความสุขสบายทั้งสิ้น

หนังสือเขียนที่เรือเวสตราเกาะหมาก

วัน ๗^{๑๓} ๑ คำ บมเมยจัตวาศั กักราช ๑๒๔๔

สยามินทร์

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๓

ถึงกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม^(๑) ด้วยได้รับหนังสือของเธอ
ลงวัน ๒ ๙ ๑ คำ ฉบับหนึ่ง ได้ทราบความแล้ว

ระยะทางซึ่งฉันออกมาครั้งนี้ วันแรกนอนปากน้ำ วัน ๒ ๙ ๑ คำ
นอนสัปดาห์ จะลงไปต่อไปอีกสามจัดนัก ในวัน ๓ ๙ ๑ คำ ถึงเล
นอนที่แหลมสารภีคืนหนึ่ง วัน ๔ ๙ ๑ คำ ไปจอดที่แหลมสิงห์
ปากน้ำเมืองจันทบุรี ขึ้นไปเที่ยวที่เมืองเก่าแล้วกลับมาอนที่นั่น
วัน ๕ ๙ ๑ คำ ลมยังบังจึงได้ล่องออกไปทางเกาะช้างน่านอก
จอดนอนที่ปากคลองพร้าวคืนหนึ่ง วัน ๖ ๙ ๑ คำ มาอนอ่าว
สลักเพชร วัน ๗ ๙ ๑ คำ ยิงลงไปจอดที่เกาะหมากน่านอก
ไว้ใจว่าพรั่งพร้อมเห็นจะสมประสงค์ จึงจะไปจอดที่เกาะกระดาด
ต่อไปนั้นจะกำหนดเป็นแน่ว่าจะไปจอดอยู่แห่งใด ๆ ต่อก็ไม่ได้
ด้วยไปมาตามสบาย แต่คงจะกลับเข้าไปถึงกรุงเทพ ฯ ในวัน
๑ ๙ ๑ คำตามกำหนด ตัวฉันแลเจ้านายข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน
บัดนี้มีความสุขสบายทั้งสิ้น ให้เรอบอกระยะทางนี้แก่เจ้านาย
ข้าราชการที่อยากทราบให้ทราบด้วย

หนังสือเขียนที่เรือเวสาครน้ำเกาะหมาก

วัน ๗ ๙ ๑ คำ บรมเมษจัตวาสิท ศักราช ๑๒๔๔

สยามินทร์

(๑) พระเจ้าอินทยาเธอ กรมหมื่น (ภายหลังได้เลื่อนเป็น
กรมหลวง) ประจักษ์ศิลปาคม ทรงบัญชาการกระทรวงวัง

พระราชหัตถเลขา

คราวเสด็จประพาสทเลฝั่งตะวันออกในปีมะแม พ.ศ. ๒๔๒๖

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑

ถึงกรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์^(๑) ด้วยได้รับหนังสือของเขอลง
วัน ๑๒๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก ทราบความแล้ว ฉันทราบว่า
วันแรก ๆ ดูชนบทเจริญแรงน้อยไป แต่ครั้นอยู่หลายวันค่อย
มีแรง แลเอาการสบายเกือบจะปรกติทีเดียว ระยะทางที่มา
พักแห่งใดได้จดหมายสอดมาด้วยแล้ว วันถัดนั้น จะเข้าปากน้ำ
ในวัน ๑๕๒ ค่ำ เวลา ๒ โมงเช้า จะมาถึงกรุงเทพ ฯ รวบ่าย
โมงหนึ่ง ราชการไปถึงจึงจะหยุด

หนังสือเขียนที่เรือเวลาค่ำ รือที่ค้างขามัน

วัน ๔๕๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก ศักราช ๑๒๔๕

สยามินทร์

(๑) พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ ทรง
บัญชาการกระทรวงมหาด

(๒) ระยะทางที่กล่าวในพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ยังไม่พ

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒

ถึงกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ด้วยได้รับหนังสือของเธอ
 ลงวัน ๑๙^๒ คำ บีมะเม เบญจศก ทราบความแล้ว ฉันทราบว่า
 วันแรกๆ ดูขึ้นบกเค็รเห็นแรงน้อยไป แต่ครันอยู่หลายวัน ค่อย
 มีแรงแลอาการสบายเกือบจะปรกติดีทีเดียว ระยะทางที่มาพักแห่งใด
 ได้จดหมายสอจดมาด้วยแล้ว วันกลับนั้น จะเข้าปากน้ำในวัน ๑๙^๒ คำ
 เวลา ๒ โมงเช้า คงจะถึงกรุงเทพ ฯ รวบ่ายโมงหนึ่ง ให้บอก
 ขุนนางรักษาวัง แล้วผู้ใดที่อยากทราบ ให้ทราบด้วย

หนังสือเขียนที่เรือเวลาตรี นำคังยามัน

วัน ๔^๒ คำ บีมะเมเบญจศก ศักราช ๑๒๔๕

สยามินทร์

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๓

ถึงคุณสุรวงศ์วิวัฒน์ ด้วยฉันได้รับหนังสือของเธอ ลงวัน
 ๒๙ ๒ คำ บ่มะเมเบญจศก ทราบความแล้ว ฉันมาคราวนี้ วัน
 แรกๆ คู้ขึ้นบกเคิรเห็นแรงน้อยไป แต่ครั้นอยู่หลายวันค้อมีแรง
 แลอาการสบายเกือบจะปรกติดีทีเดียว ระยะทางที่มาพักแห่งใด
 ได้จดหมายสอจดมาด้วยแล้ว วันกลับนั้นจะเข้าปากน้ำในวัน ๑๕ ๒ คำ
 เวลาเช้า ๒ โมง คงจะถึงกรุงเทพฯ ราวบ่ายโมงหนึ่ง

หนังสือเขียนที่เรือเวลาตรจอดที่คู้ยายมัน

วัน ๔ ๕ ๒ คำ บ่มะเมเบญจศก ศักราช ๑๒๔๕

สยามินทร์

พระราชหัตถเลขา

เมื่อคราวเสด็จประพาสทเลฝั่งตะวันออกในบวอก พ.ศ. ๒๔๒๗

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑

ทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระบำราบปรปักษ์
ถึงท่านกลาง^(๑) ถึงคุณสุรวงศ์ยัตินัน แลพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ
ผู้อยู่รักษาพระนครให้ทราบ ด้วยตั้งแต่ฉันออกจากกรุงเทพฯ
มาพัก นอนที่ปากอ่าวคนหนึ่ง ครั้นรุ่งขึ้นออกเรือมาเวลาบ่ายหยุด
นอนที่ช่องแสมสาณคนหนึ่ง รุ่งขึ้นออกเรือมาหยุดที่ปากแกลง
เวลากลางวันลงเรือเล็กไปขึ้นที่ปลายแหลมตรงปากคลองแกลง ซึ่ง
เขาทำปำใบไม้ไว้รับ ได้เห็นตัวอย่างเสาโทรเลขซึ่งเขาลงมือปัก
บ้างแล้ว เวลาเย็นตรตามหาดซึ่งเป็นหาดกว้างใหญ่ แล้วกลับ
ลงมาเรือพักนอนอยู่ที่นั่นคนหนึ่ง รุ่งขึ้นวัน ๑๓ ถ้า ออก
เรือมาทอดที่ตรงปากน้ำพแสดซึ่งเป็นที่พระแกลงแกลงลืออยู่ ลง
เรือเล็กเรือกลไฟลากเข้าไปดูลำน้ำพแสดจนตลอดพื้นหมู่บ้านคน มี
บ้านเรือนติด ๆ กันประมาณร้อยหลังเรือน ต่อเข้าไปข้างในเขา
ว่ายังมีบ้านเรือนอีกมาก แต่เป็นหนทางไกลหาได้ไปไม่ กลับ
ออกมาพักที่หัวแหลมซึ่งมี (ฉบับลบ) เมืองแกลงทำค้างไว้ พื้น
ปำใบไม้ที่เขาทำไว้รับที่นั่นเห็นว่าภูมิฐานงาม จึงได้สั่งให้สร้าง
ทำขึ้นประกอบกับพระเจดีย์เดิม ให้ชื่อไว้ว่า วัดสมมติเทพสถาปนา

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษานุรักษ์ กรมหลวง
จักรพรรดิพงษ์.

ราม ที่ต่อขึ้นไปข้างเหนือจะทำเป็นที่โรงทหารสำหรับไว้รักษาสัต
 ใจผู้ร้าย ด้วยในระยะนี้เป็นที่เปลี่ยว ย่านห่าง แต่ก่อน
 เคยมีสลัดทำร้ายเรื่ออยู่บ้าง จึงได้ให้จัดการรักษาให้แข็งแรง เวลา
 บ่ายออกจากปากน้ำพาสมาถึงแหลมสิงห์ปากน้ำเมืองจันทบุรี
 เวลาค่ำสองทุ่ม ครั้นเวลารุ่งขึ้นได้ขึ้นดูโรงทหารที่หลังบ่อ ผัง
 ข้างใต้มีทหารบนปากน้ำประจำการอยู่แล้ว ดูเป็นที่ครึกครื้นขึ้น
 กว่าก่อน เวลาเย็นขึ้นไปดูบนเขาแหลมสิงห์ซึ่งได้ปักเสาธงขึ้นไว้
 บนยอดเขา มีหนทางขึ้นลงได้ (ฉบับลบ) ดูไปได้เกือบรอบ
 ตัว (ฉบับลบ) เป็นที่สบายมาก บรรดาพระบรมวงศานุวงศ
 ข้าราชการที่มากมีความสุขสบายอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น

กำหนดเวลารุ่งรุ่งขึ้นจะได้ออกเรือจากเมืองจันทบุรีไปพักนอน
 ที่เกาะกง รุ่งขึ้นจะออกจากเกาะกงไปจนถึงที่ต่อเขตแดน เพื่อ
 จะได้พบกับกอเวเนอเมืองไซ่ง่อน ซึ่งมองสิเออร์ลอว์ยู ผู้ว่า
 การแทนกงสุลเลคอมมิเชร์ฝรั่งเศสได้มาแจ้งความที่เมืองจันทบุรี
 ว่ากอเวเนอจะมาพบในที่นั้นโดยทางพระราชไมตรี เมื่อได้พบกับ
 กอเวเนอแล้วจึงจะกลับขึ้นมาพักตามระยะทางตลอดขึ้นมาจาก
 กรุงเทพฯ ฯ

เขียนในเรือพระที่นั่งเวสชาติ ที่แหลมสิงห์ปากน้ำจันทบุรี
 วัน ๑๑ ค่ำ ปวศกฉศก ศักราช ๑๒๔๖

สยามินทร์

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒

ทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระ
บำราบปรปักษ์ ถึงท่านกลาง ถึงคุณสุรวงศ์วัณน์ ด้วยแต่ก่อน
ฉันได้แจ้งความมาว่าจะออกจากเมืองจันทบุรีมาเกาะเสม็ด เพื่อ
จะลงมาดให้ตลอดเขตแดน และจะได้พบกับคอเวนแมนเมือง
ไซ่ง่อนนั้น

ครั้นวัน ๑๒ ค่ำ เวลา ๒ โมงเช้าได้ออกจากเมืองจันทบุรี
ตรงมาถึงเกาะกงเวลาบ่ายหนึ่ง เข้าทอดอยู่ในเกาะ ครั้นวัน
๑๓ ค่ำ เวลาเช้าออกจากเกาะกงมาทอดที่น้ำเกาะเสม็ดด้านในชั้น
เคียวบนบกเล็ดกระเซิงดูตามเกาะซึ่งเป็นหมู่เหล่านั้น ครั้นเวลา
ค่ำเลื่อนเรือมาจอดใกล้ฝั่งบึงแหลมเทียน คอเวเนอย์หาเงิน
มาไม่ รุ่งขึ้นวัน ๑๔ ค่ำ ให้เรือพระยาประภากรวงศไปคอยดักรอ
อยู่ที่เกาะกง เพื่อว่าเขาจะไม่เห็นเรือฝ่ายเราด้วยจอดชิดฝั่ง

ครั้นรุ่งขึ้นวัน ๑๕ ค่ำ เวลาบ่ายสองโมงเศษ คอเวเนอ
มาด้วยเรือกลไฟอาลาบ มีเรือรบมาด้วยลำหนึ่ง เข้ามาทอด
สมอยู่ในอ่าวแหลมเทียนใกล้กับเรือที่หนึ่ง เรือรบฝรั่งเศสสุด
ธงตามธรรมเนียม ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมง คอเวเนอ^(๑) มาหาที่
เรือเวศาตรี พร้อมด้วยโคโลเนียลเสเกรตารี คอมมานเดอเรือรบ
แลออฟฟิศเซอร์รวม ๑๔ คน พุดกันโดยทางไมตรีประมาณชั่วโมง

(๑) คอเวเนอคนชื่อ ธิอมสัน (Thomson.)

หนึ่ง เมื่อคออเวเนอกลับไปเรือบรมราชสวัสดิ์ที่สุดคออเวเนอ
 แล้วได้ให้ท่านเล็กภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช
 กรมหมื่นเทวะวงศโรโปการ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ไปเยี่ยม
 เยียนคออเวเนอที่เรืออาลาย ครั้นเวลาจวนอาทิตย์ตกเรือรบ
 ฝรั่งเศสสุดตรงสแตนด์ดาศอีก ๒๑ นั้ด เพราะเขาจะกลับไปใน
 เวลาค่ำวันนั้นไม่มีเวลาสุด ครั้นเวลาค่ำทุ่มหนึ่งมีการเลี้ยงคออเว
 เนอ คอมมด้นต์ โคโลเนียลสิเกรตารี กับมอส์เออลอร์ยู ที่
 เรือเวสตร้อยู่น ๔ ทุ่มเล็ก การที่ได้พูดจากันนั้นเป็นทางพระ
 ราชไมตรีสนิสนมเป็นอันดี กำหนดคออเวเนอจะได้ออกจากที่
 ไปในเวลา ๕ ทุ่ม ได้จัดให้เรือกลไฟสกรัลเล็กนำเรือคออเวเนอ
 ออกจากอ่าวจนตกลึงที่กว้าง การที่ได้พบปะกันครั้งนี้เป็นการ
 เรียบร้อยดีตลอด

กำหนดเวลาพรุ่งนี้ เขาจะลงไปดูตามฝั่งทะเลตลอดจนศิลาขาว
 ที่ปากอ่าวกพงโสม แล้วจะกลับขึ้นมาอนที่เกาะกง แลพัก
 ขึ้นมาตามระยะทางโดยลำดับจนถึงกรุงเทพ ฯ ตามกำหนด ขอ
 ให้แจ้งความแก่พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการซึ่งอยู่รักษากรุงเทพ
 มหานครให้ทราบด้วย

หนังสือเขียนในเรือพระที่นั่งเวสตรา ที่แหลมเทียน แขวง
 เมืองประจันตคีรีเขต วัน ๖ ๑๕ ค่ำ บวออกฉีก ศักราช ๑๒๔๖
 สยามินทร์

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๓

ทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระ
 บำราบปรบัญ ถึงท่านกลาง ถึงคุณเสวรวงศ์วิวัฒน์ ด้วยได้ทูล
 มาแต่ก่อนว่าจะออกจากเสมีตในวัน ๑๑ ๓ คำนั้น ครั้นเวลารุ่งขึ้น
 เข้าได้ออกเรือจากเสมีตแล่นลงไปในน้ำห่างฝั่งนัก พอแลเห็นได้
 ตลอดถึงศิลาขาวริมอ่าวพงโสมเป็นระยะทางสามชั่วโมงถ้วน ตั้งแต่
 เสมีตลงไปถึงทะเลเป็นที่เปิดโล่งไม่มีใครที่บัง ท้องค้ำระหว่างศิลา
 ขาวกับเสมีตนั้นมีบ้านเรือนคนเป็นหย่อมๆ แถบเหล่านั้นเป็นที่
 อาศรัยสลัดมาก ด้วยอยู่ใกล้ปลายเขตแดน จึงคิดจัดการที่จะ
 เอาเรือไปทอดไว้ที่เสมีต เป็นที่พักของตระเวนสำหรับลาดตระเวน
 สลัดลงไปจนตลอดเขตแดน พอไปถึงที่ศิลาขาวก็กลับเรือขึ้นมา
 ถึงเกาะกงเวลาบ่ายค่ำ ทอดนอนอยู่ที่นั่นคนหนึ่ง รุ่งขึ้นวัน ๑๑ ๓ ค่ำ
 เวลาเช้าขึ้นเที่ยวบนฝั่งแล้วออกเรือมาพักที่ปากอ่าวเมืองตราด รุ่งขึ้น
 วัน ๒ ๑ ๓ ค่ำขึ้นเที่ยวเมืองตราดแล้วนอนอยู่อีกคนหนึ่ง เวลาเช้ามด
 วัน ๓ ๑ ๓ ค่ำ ออกเรือมาทอดที่เกาะช้าง กลางวันขึ้นอาบน้ำพัก
 อยู่บนที่น้ำตกจนเวลาเย็นกลับลงมาเรือนนอนที่เกาะช้างคนหนึ่ง รุ่ง
 ขึ้นวัน ๔ ๑ ๓ ค่ำ เวลาเช้าลงเรือกระเชียงเรือไฟลากไปที่สลักคอก

ขึ้นไปตามบ้านพักทั่ววัดในตำบลนั้น เจ้านายข้าราชการข้างหน้า
ข้างในเรียรายเงินถวายพระ ราษฎรพากันขอให้เหยียบที่สร้างพระ
อุโบสถ ด้วยวัดนั้นยังห้ามพระอุโบสถไม่ จึงได้รับจะสร้างพระ
อุโบสถให้ ตั้งชื่อว่าวัดว่าวัดขามคชทวีป แล้วกลับมาขึ้นที่หน้าตึก
คลองมยมอีกเวลาหนึ่ง ได้จารึกอักษรชื่อย่อแลศักราชไว้กับ
ก้อนศิลาหน้าน้ำตึก ซึ่งสูงกว่าทะเล ๒๕๐ ฟุต ที่นั้นมีน้ำตึกแต่
หน้าผาสอง ๕ วา ๒ ศอก เติร์แต่พื้นดินขึ้นไปจนถึงเป็นสองชั่วโมง
ทั้งหยุดพักบ้าง เวลาอันอนอยู่ที่เกาะข้าง รุ่งขึ้นเวลาวันนั้นข้ามไป
จอดที่แหลมงอบ ได้ขึ้นดูที่ซึ่งปรามไว้จะทำโรงที่พักกองลาด
ตระเวน ได้ปลุกโรงการขึ้นบ้างแต่ยังหาได้ทำโรงที่อยู่ไม่ ออก
เรือจากแหลมงอบเวลาเกือบบ่ายโมง ๑ มาถึงเมืองจันทบุรีเวลาบ่าย
๕ โมงครึ่งทอดอยู่ที่แหลมสิงห์ จะอยู่เที่ยวในเมืองจันทบุรีต่อไป
อีกหลายเวลาจึงจะได้กลับขึ้นไป หม่อมฉันแลเจ้านายข้าราชการ
บันดาที่มามีความสุขสบายอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น

หนังสือเขียนในเรือพระที่นั่งเวสชาติระโกณ ที่แหลมสิงห์ปากน้ำ
จันทบุรี ฅวัน ๕๙๓ ค่ำ บัวออกดอกสีก็ ศักราช ๑๒๔๖
๖

สยามินทร์

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๔

ทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลากรมพระ
 บำราบปรบภัย ถึงท่านกลาง ถึงคุณสุรวงศ์วัณน์ ด้วยแต่ก่อน
 ได้แจ้งความมาว่าออกเรือมาแหลมงอบถึงจันทบุรีในวัน ๓๑ ๕ คำ
 รุ่งขึ้นวัน ๖ ๑ ๓ คำ หยุดพักทำหนังสือส่งเมลวันหนึ่งไม่ได้ขึ้นบก
 แห่งใด ครั้นวัน ๗ ๑ ๓ คำ เวลาเช้าขึ้นไปพักอยู่บนเขาแหลมสิงห์
 แต่เข้าจนคำจึงได้กลับลงมา ทูตอเมริกัน^(๑) โดยสารเรือเมล์ออกไป
 เมืองจันทบุรีได้ขึ้นไปพบกันบนเขาในเวลานั้นด้วย ครั้นวัน ๑๑ ๓ คำ
 ลงเรือเล็กเรือกลไฟลากขึ้นไปจอดที่ท่าเมืองเก่าเหนือตลาด ขึ้นบก
 ดูกที่พักคนซึ่งจัดเป็นทหาร แล้วขึ้นไปดูบนเนินเมืองเก่าซึ่งจะทำเป็น
 ที่โรงทหารต่อไป แล้วกลับลงมาเที่ยวตามตลาดจนตลอด ราษฎร
 พากันต้อนรับแซงแรง เดิมตระเตรียมกันว่าจะขึ้นไปแต่แรกมาถึง
 มีผู้เอาผ้าขาวด้ายเป็นปราสาทเล็กเพื่อจะมีให้แดดร้อนในเวลาไปซื้อ
 ของ มีผู้เห็นด้วยพร้อมกัน ทำปราสาทด้าย ๆ กันจนตลอด
 ถนนตลาด พนักไปด้วยเสื้อผ้าขาวบ้างต่อต่อกันไปจนตลอด ดู
 เป็นที่รักใคร่เอ็นเอกรักกันชมยินดีกันมาก ไม่มีผู้ใดกะเกณฑ์ เวลา
 บ่ายกลับลงมาเรือ รุ่งขึ้นวัน ๒ ๑ ๓ คำ หยุดพักเป็นแต่ขึ้นบกที่

(๑) ทูตอเมริกันคนชื่อ ชาลส์ ฮัลเดอร์แมน (Charles A. Halderman)

ปากน้ำ ชะมไปเที่ยวตามบ้านตามไร่แถบเขาจำห่านทั้งเวลาเช้าเวลา
เย็น พันทมนักเป็นที่น่าสนใจ รุ่งขึ้นวัน ๓๑ ๓ คำ ไปที่
น้ำตกพลว ชนทวดทำเรือกลองขยายดำไปด้วยน้ำ ๑๑ ที่น้ำนั้นได้
จัดการทำคูทางที่เที่ยวได้ทั่วถึงสนุกดี พระเจดีย์ศิลาแสงที่ให้พระยา
จันทบุรี (โต) ทำไว้แต่ก่อนก็ยังบริบูรณ์รูปร่างก็พอใช้ เป็นแต่
ปากกระบังโตไปหน่อยหนึ่ง ตั้งนามว่า จุลศรจุมพฏเจดีย์ แล
สุนันทานุสาวรีย์ที่ท่านกรมท้าวทำนั้นก็ทำเรียบร้อยงามดี แลเป็น
ของถาวรอยู่ได้นาน อนึ่งเมื่อถึงปากทางที่จะเข้าไปลำธารนั้น
หลวงจีนอาจารย์จันทังสมาธิวัตร^(๑) ไปปักปราสาทโตะเลี้ยงน้ำร้อนอยู่
ข้างทาง ครั้นได้ถามก็ได้ความว่ามาอยู่ทวดซึ่งสร้างมานานแล้ว ชวน
ให้เข้าไปดูทวด ว่ามรอปพระบาทที่โหล่เขาแลเห็นนั้นเป็นท่อนซัด
ตามธรรมเนียมจีน จะขอให้ช่วยสร้างวัดให้ เห็นว่าตนเป็นท่อนถือ
ของพวกจีน ว่าไปตั้งอยู่ในที่เปลี่ยวไม่มีสัตว์ร้ายมาทำอันตรายได้
ถึง ๑๐ ปีมาแล้ว ถึงรู้สึกพากันไปถือศีลกินเจอยู่มาก ๆ จึงได้รับ
จะช่วยสร้างให้เป็นการสงเคราะห์แก่พวกจีน ด้วยในเมืองจันทบุรี
ไม่มีที่อื่น นอกจากวัดโรมันกาทอลิก ขากลับมาแยกทางไปทาง
ตลาดพลว เลี้ยวขวามาตามทางเกวียน คุรุพันธ์บ้านเมืองที่ไร
นาต่าง ๆ ต้องลุยน้ำข้ามลำธารสองแห่ง แต่เป็นที่น้ำเย็นดีว่าตั้งแต่
มาเที่ยวครั้งก่อนจนกระทั่งแปลกตาไปมาก ที่ไร่นาที่ทำ ๆ ชนใหม่ ๆ

(๑) ชช ชกทั้ง

มีมากตั้งแต่ฝั่งน้ำมาเต็มตลอดจนถึงเขา เกือบจะไม่มีน้ำเลยทีเดียว
 เลทางที่เดินไปนั้นก็มีได้เตรียมว่าจะไป แต่เมื่อไปถึงที่ใด
 ราษฎรก็พากันมาตั้งเครื่องบูชาตามหน้าบ้านคอยอยู่แล้วทุกแห่ง ตั้ง
 แต่โต๊ะจีนลงไปจนเทียบเล่มรูปเล่มแผนที่สุด มิได้เว้นเลย ตัวก็พา
 กันประชุมอยู่หน้าบ้าน ไม่ว่าย้ายไปทางใดก็คงพบอย่างนั้นทั้งสิ้น
 สุดแต่นั่งลงแห่งใด หรือเดินไปแห่งใด ก็มีแต่ราษฎรอของมาขึ้น
 ให้ไม่ว่าเล็ก ๆ น้อย ๆ สัมหน่วยกล้วยใบก็ตามขึ้นเกรียว ๆ ไป
 กลับมาลงเรือที่วัดท่าเรือตามเดิม ล่องกลับลงมาเรือเวลาตรีเวลา
 คำ ครั้นรุ่งขึ้นวัน ๔ ๗ ๓ คำ ไปขึ้นที่เมืองใหม่ เติร์ผ่านเข้าไป
 ในกำแพงเมืองออกประตูถึงเมืองไปตามเนินเดียวลงตลาดบางกระ
 จะพักที่ศรีพระยาสองชั่วโมง แล้วออกจากศรีพระยาเดินบนเนิน
 ไปตามทางเกวียนซึ่งมิได้สร้างไว้ก่อน ราษฎรก็พากันคอยต้อนรับ
 เหมือนเวลาวันนั้นตลอดไป กลับมาลงเรือที่ท่าคลองน้ำใสแล้วขึ้น
 ไปเมืองเก่า เพื่อจะได้รับของซึ่งให้ช่างทองเมืองจันทบุรีทำ จอด
 อยู่หน้าบ้านฉวน พวกเด็กๆ ลูกฉวนท่องน้ำลงมาหาประมาณสัก
 ร้อยเศษ ดูน่ารักมาก แจกเงินให้ทุกคนแล้วเล่นกันเกรียวกราว
 อยู่จนค่ำ เวียนแต่ชนของลงมาให้คนละเด็กละน้อยไม่ได้หยุดเลย
 จนไม่มีที่จะประทุกคนละสามเที่ยวสัเที่ยว ที่สุดจนหมากแห้งกำมือ
 หนึ่งก็เอามาให้ กลับมาน้ำแห้งถึงเรืออยู่ข้างจะดึกไป

รุ่งขึ้นวัน ๕ ๆ ๓ คำ เดิมคิดว่าจะออกจากเมืองจันทบุรีในเวลา
 เช้าวัน^{๑๓}นี้ แต่เราเห็นว่าคนเหงาเหงาอดมาติด ๆ กันแลยังไม่^{๑๓}ได้ให้
 รางวรางวัลอันใด จึงได้ร้ออยู่^{๑๓}อีกวันหนึ่ง แจกเสื้อคนที่เหงาเหงา
 แลให้เงินสำหรับแจกวไพรสับซัง เวลาบ่ายขึ้นเดิรเล่นที่บ้านปากน้ำ
 เวลาตึกเรือเมล์มาถึงได้รับหนังสือกรุงเทพ ฯ ทั้งหมด แต่หา^{๑๓}มี
 เวลาจะตอบไม่ ด้วยเรือเมล์จะเข้าไปถึงกรุงเทพ ฯ ภายหลังจึงด
 ้วยตอบที่กรุงเทพ ฯ ที่เดียว

รุ่งขึ้นวัน ๖ ๆ ๓ คำ รับของฝากกรุงเทพ ฯ จากเรือเมล์^{๑๔}
 แล้วเวลา ๒ โมงเช้าจึงได้ออกเรือจากเมืองจันทบุรี ตรงมาทอดนอน
 ที่เสมสาร กรมการแจ้งความว่าได้^{๑๔}บอกเสาทูโรเลขในแขวงเมือง
 ระยองแล้วได้สักครั้งหนึ่ง ยังสักครั้งหนึ่ง เขาทำการได้ โดยรวดเร็ว
 มาก จะขาดสายเมื่อใดก็เห็นจะได้

รุ่งขึ้นวัน ๗ ๆ ๔ คำ ออกเรือจากเสมสารมาแะเส^{๑๕}ซัง ถึงใน
 เวลาบ่ายโมงเดียน จึงได้จัดให้เรือกลไฟเล็กถือหนังสือระยะทาง
 เข้ามาแจ้งความให้ทราบก่อน กำหนดเวลาพรั่ง^{๑๕}ขึ้นกลางวันจะขึ้น
 มาถึงกรุงเทพ ฯ

หนังสือเขียนในเรือพระที่นั่งเวสาตรี ที่เกาะเส^{๑๖}ซัง วัน ๗ ๆ ๔ คำ
 บัวอกนอศัก ศักราช ๑๒๔๖

สยามินทร์

